SVENSKT NÄRINGSLIV

Förutsättningar inför avtalsrörelsen 2023

OKTOBER 2022

Författare: Petter Danielsson och Torbjörn Halldin

Förord

Under 2023 ska de flesta centrala kollektivavtalen i Sverige återigen nytecknas. Arbetsmarknadens parter förbereder sig som bäst inför de stundande förhandlingarna. Utgångspunkterna ser olika ut för olika branscher och företag men gemensamt är att alla påverkas av det osäkra ekonomiska och säkerhetspolitiska läget.

Den ekonomiska nedgången under pandemin blev lika djup som återhämtningen ifjol blev snabb. Den svenska tillväxttoppen har dock redan passerats och ekonomin svalnar av. Energikris, inflation och stigande räntor bromsar ekonomin. Vi står inför en lågkonjunktur. Hur djup nedgången blir vet ingen men det kommer bland annat att bero på hur mycket Riksbanken höjer räntan för att få bukt med inflationen. Vid sidan om dessa frågor finns stora enskilda osäkerhetsfaktorer som till exempel den olösta frågan om kalkbrottet i Slite.

Idag är nästan alla branscher direkt utsatta för internationell konkurrens. Det är allt svårare att tala om skyddade sektorer. Den ökade globala konkurrensen har i princip letat sig in i varje vrå av svensk arbetsmarknad. De länder som på ett bra sätt inser och förmår anpassa sin ekonomi, arbetsmarknad och sitt utbildningssystem till detta kommer att dra vinstlotten i den internationella konkurrensen. Vi arbetar för att Sverige ska bli ett av dessa länder.

I ett läge när inflationen är hög kommer samspelet mellan lönebildningen och penningpolitiken vara av stor betydelse. Allt för höga löneökningar kommer leda till att Riksbanken höjer räntan, vilket påverkar både hushåll och företag negativt. En sådan utveckling leder till en löne- och inflationsspiral av den typ som vi såg på 1970- och 1980-talet. En sådan utveckling ska undvikas.

Stockholm, oktober 2022

Mattias Dahl
Vice VD

Sven-Olov Daunfeldt
Chefekonom

Innehåll

Förord 1

Sammanfattning 3

Orolig omvärld och vikande global konjunktur 5

Inflationen har ökat av flera orsaker 5

Europeisk och svensk ekonomi går in i en lågkonjunktur 7

Riskerna för en betydligt svagare utveckling är många 9

Slutsats – Lågkonjunkturen står för dörren men det är oklart hur djup den blir 11

Konkurrenskraftens utveckling det senaste decenniet 12

Produktivitetstillväxten har växlat ner 13

Kronan historiskt svag 16

Arbetskraftskostnaderna växer snabbare i Sverige än i våra konkurrentländer 17

Vinstandelen i tillverkningsindustrin har utvecklats sämre än i konkurrentländerna ... 21

Slutsats – Sveriges konkurrenskraft ”räddad” av växelkursen 24

Lönebildningen, penningpolitiken och konkurrenskraften 25

Slutsats – Höga löneökningar kommer att motverkas av högre räntor 29

Sammanfattning

Syftet med denna rapport är att studera de ekonomiska förutsättningarna i Sverige inför avtalsrörelsen 2023. Rapporten består av följande tre delar: (i) En beskrivning av konjunkturläget; (ii) En analys av konkurrenskraftens utveckling; samt (3) En analys av lönebildningen och penningpolitiken i en höginflationsmiljö. Resultaten i rapporten kan sammanfattas i följande punkter:

- Till följd av energikris, skenande priser och stigande räntor är svensk och europeisk ekonomi på väg in i en lågkonjunktur. Hur djup lågkonjunkturen blir beror till stor del på hur energipriserna utvecklas, samt på hur mycket världens centralbanker behöver strama åt penningpolitiken för att förhindra en inflationsspiral. Bland annat turerna kring kalkbrottet i Slite och turbulensen i Kina innebär risk för en djupare nedgång än förväntat.
- Sverige är ett litet handelsberoende land, vilket innebär att jobben och lönerna i Sverige påverkas av vår förmåga att konkurrera på internationella marknader. Vår internationella konkurrenskraft har dock försämrats det senaste decenniet, vilket beror på en svagare produktivitetsutveckling och en snabbare ökning av arbetskraftskostnaderna jämfört med våra konkurrentländer.
- Försvagningen av kronan har haft en positiv effekt på Sveriges internationella konkurrenskraft och lett till att enhetsarbetskostnaderna till och med ökat något långsammare i Sverige än i våra konkurrentländer. Kronförsvagningen har därmed ”räddat” konkurrenskraften, det vill säga motverkat de negativa effekterna av den försvagade produktiviteten och de ökade arbetskraftskostnaderna. Om vi tar hänsyn till samtliga prisförändringar (inte bara växelkursen) har dock den reala enhetsarbetskostnaden ökat i Sverige relativt omvärlden.
- Under åren med hög inflation på 1970 och 1980-talet ökade lönerna nominellt för att motverka den högre inflationen, men detta ledde till en löne- och inflationsspiral och oförändrade reallöner. Detta kan kontrasteras mot att reallönerna har ökat kontinuerligt sedan mitten av 1990-talet då inflationen varit låg och stabil.
- I ett läge när inflationen är temporärt hög kommer samspelet mellan lönebildningen och penningpolitiken vara av stor betydelse. Höga löneökningar kommer i detta läge endast leda till att Riksbanken höjer styrränta, med negativa effekter för både inkomster, investeringar och Sveriges konkurrenskraft. En sådan utveckling kan också leda till en löne- och inflationsspiral som innebär att inflationen blir kvar på en hög nivå.

Vår analys visar att det som är viktigast för den långsiktiga reallöneutvecklingen är att Sverige återigen får en låg och stabil inflation. Höga löneökningar i nuvarande läge riskerar att leda till en löne- och inflationsspiral och därmed till högre räntor. Något som är oroande är att konkurrenskraften för företag i Sverige försvagats det senaste decenniet. Situationen har endast räddats av en svagare krona. Detta är dock inget vi kan förvänta oss fortsätter framöver eftersom växelkurser varierar mycket över tid. Framöver kan vi lika gärna få en kronförstärkning vilket ger en försämrad konkurrenssituation för svenska exporterande företag. Om svensk konkurrenskraft långsiktigt ska stärkas behöver löneökningarna vara återhållsamma och de politiska beslutsfattarna bör fokusera på att genomföra reformer som på sikt stärker de exporterande företagens konkurrenskraft.

Orolig omvärld och vikande global konjunktur

Omvärldsläget är oroligt och mycket talar för att Sverige och många andra länder kommer att falla in i en lågkonjunktur under nästa år. Osäkerheten om den framtida utvecklingen är samtidigt mycket stor.

Hur varaktig blir inflationsuppgången och hur snabbt kan vi förvänta oss att prisökningstakten faller tillbaka? Hur kommer centralbankerna att agera i en miljö där konjunkturen försämras? Kommer företag att slås ut av de stigande kostnaderna? Hur kommer stabiliteten på de finansiella marknaderna utvecklas när konjunkturen viker samtidigt som räntorna går upp?

Frågorna är många och svaren inte helt entydiga. För svensk del står det klart att kommande avtalsrörelse kommer att genomföras i en miljö av stor osäkerhet kring den ekonomiska utvecklingen. Med största sannolikhet kommer vi gå sämre tider till mötes. Inflationen kommer vara hög i början av 2023, men troligtvis falla tillbaka under senare delen av året. Ränteläget kommer som en konsekvens av detta vara betydligt högre än vad vi vant oss vid de senaste åren.

Inflationen har ökat av flera orsaker

Trots ett mycket pressat läge under pandemin lyckades världens länder ta sig ur krisen med mindre mänskligt och ekonomiskt lidande än vad som förutspåddes under våren 2020. Pandemin ledde till att regeringar och centralbanker agerade kraftfullt och de ekonomiska stimulanserna ökade. Nu har vi lämnat pandemin bakom oss. Viruset orsakar förvisso problem i delar av världen, men de massiva nedstängningarna av hela samhällen är förhoppningsvis ett minne blott.

Vi lever dock fortfarande med ekonomiska effekter av pandemin. När världsekonomin tog fart igen ökade global varuefterfrågan betydligt snabbare än globalt utbud, något som till viss del berodde på att tjänstekonsumtionen hämmades av kvarvarande restriktioner. Utbudsproblem med komponentbrister och svårigheter att få ut varor tillräckligt snabbt gjorde att priserna ökade snabbt i många delar av den internationella ekonomin. Tillsammans med de många stimulanspengarna som över tid hade tryckts ut i flertalet av världens ekonomier lades därmed grogrunden för den höga inflation vi ser idag.

Världsekonomin chockades på nytt när Ryssland invaderade Ukraina i slutet på februari. Det ledde till högre världsmarknadspriser på energi och många andra råvaror. De högre priserna har förts vidare genom det ekonomiska systemet och ytterligare spätt på de allmänna prisuppgångarna under våren och tidig sommar. Det har lett till att vi nu ser den högsta inflationen på 30 år (se diagram 1).

Nu står vi inför den tredje prisimpulsen från internationellt håll. Elpriserna har redan varit mycket höga under delar av året. Att döma av terminspriserna kommer de närma sig extrema nivåer i vinter, åtminstone i stora delar av Europa. Det innebär att inflationstakten i vinter kan stiga till så mycket som 11–12 procent. Nästa år väntas inflationstakten avta. Det beror delvis på att de europeiska energipriserna förväntas falla tillbaka i takt med att kapaciteten att importera amerikansk LNG-gas byggs ut. Nedgången i prisökningstakten beror även på så kallade baseffekter. Inflationen mäts nämligen som förändringen av priser under 12 månader. Det innebär att prisnivån 2023 kommer att jämföras med den höga prisnivån 2022, i stället för den betydligt lägre prisnivån 2021. Det gör att inflationstakten kan bli låg även om den höga prisnivån består. Konjunkturinstitutet förväntar sig i sin septemberprognos att inflationen i slutet av 2023 är nära noll, det vill säga att prisnivån i december nästa år är densamma som årets decemberpriser. Det bör dock noteras att prognosmakare gång på gång har överraskats av styrkan i inflationsuppgången. Priserna kan mycket väl fortsätta stiga nästa år, till exempel om kronan försvagas ytterligare, energipriserna inte faller tillbaka eller om importpriserna stiger till följd av att ECB inte får bukt med de tendenser till lönedriven inflation som syns på vissa europeiska arbetsmarknader (se även diskussionen i avsnittet ”Lönebildningen, penningpolitiken och konkurrenskraften”).

Diagram 1. Inflationen i Sverige
Årlig procentuell förändring

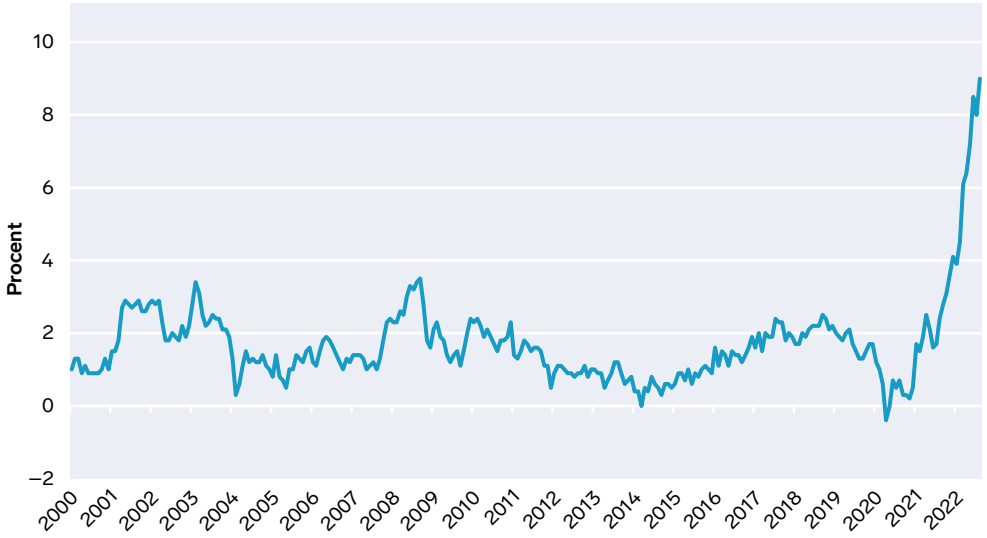

Källor: SCB och Macrobond.

Europeisk och svensk ekonomi går in i en lågkonjunktur

De många prisimpulserna har gjort att inflationen ökat betydligt mer än vad många tidigare förväntade sig. Det har tvingat centralbanker att reagera med snabba och stora räntehöjningar och mer åtstramande penningpolitik. Det är en svår balansgång för centralbankerna att få ned inflationen utan att stjälpa konjunkturen helt och hållet. Hushållen i många av världens ekonomier upplever nu en pressad situation både från höga priser på livsmedel, drivmedel och el, men också av ökade boräntor. Det är i högsta grad synligt i konsumentförtroendet också i Sverige (se diagram 2). De senaste månaderna har hushållens syn på framför allt den egna ekonomin sjunkit till rekordlåga nivåer. Hushållen är nu mer pessimistiska än de varit sedan Konjunkturinstitutet började mäta konsumenternas förtroende.

Diagram 2. Konsumentförtroende
Nivå

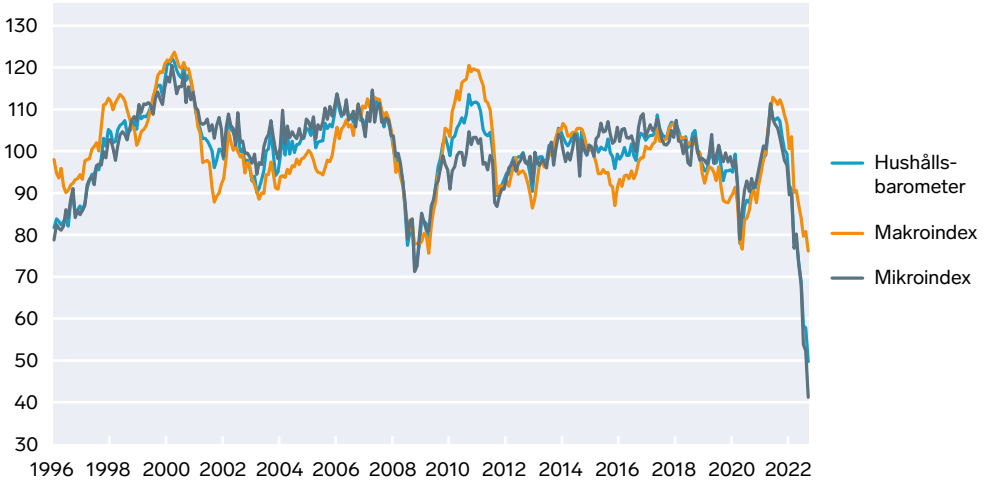

Anm. Mikroindex sammanfattar hushållens syn på den egna ekonomin medan makroindex avser synen på svensk ekonomi

Källor: Konjunkturinstitutet och Macrobond.

Hushållens nedstämdhet syns redan i konsumtionen, vilken har sjunkit sedan toppen i våras. Elpriserna och boräntorna bedöms fortsätta uppåt under hösten och vintern, vilket innebär att hushållen ytterligare kommer att dra i handbromsen. Konsekvensen blir att den privata konsumtionen faller tillbaka. Det gäller särskilt sällanköpsvaror och en del tjänstekonsumtion. Den privata konsumtionen utgör en stor del av BNP, inte bara i Sverige utan även i övriga Europa och USA. Det gör att många länder faller in i en lågkonjunktur under de kommande månaderna.

Högre upplåningskostnader och osäkra framtidsutsikter gör att även investeringarna drabbas negativt. Särskilt bostadsinvesteringarna faller snabbt till följd av högre räntor och fallande bostadspriser. Med en europeisk lågkonjunktur för dörren kommer många företag att bli avvaktande i sina investeringsbeslut. En del investeringar skjuts på framtiden och de svenska bruttoinvesteringarna bedöms sjunka under nästa år.

Förra året växte exportvolymen i god takt och stämningsläget inom tillverkningsindustrin var vid ingången av 2022 högt. Flera faktorer bidrog till den goda exportkonjunkturen: restriktioner på kontaktnära tjänster har inneburit en hög efterfrågan på varor globalt de senaste åren, medan basindustrin gynnats av höga världsmarknadspriser för många råvaror. Dessutom har kronförsvagningen resulterat i ökade valutavinster för många exportörer. Tillverkningsindustrin är dock i högsta grad beroende av utvecklingen på exportmarknaden och i takt med att omvärldens konjunkturutsikter försämrats har orderingången avtagit och stämningsläget snabbt förmörkats (se diagram 3).

Diagram 3. Inköpschefsindex
Nivå

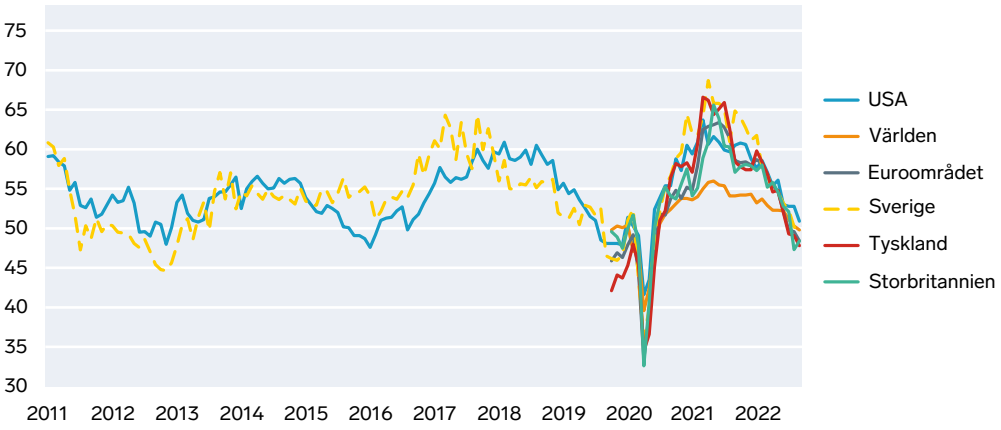

Källor: Swedbank, IHS Markit och Macrobond.

Under 2021 och första halvåret 2022 har efterfrågan på arbetskraft varit hög, med få varsel och många lediga jobb. Trots denna goda arbetsmarknad har arbetslösheten förblivit på en högre nivå än i flertalet jämförbara länder (se diagram 4). Nu har varsel och konkurser börjat öka, medan antalet vakanser verkar ha nått sin kulmen. De sämre konjunkturutsikterna under hösten och under nästa år leder till att efterfrågan på arbetskraft minskar och att arbetslösheten stiger från dagens redan höga nivåer. Många av de som är arbetslösa står långt från arbetsmarknaden och har under flera år inte klarat att försörja sig på sitt eget arbete. De kompetensförluster som långtidsarbetslöshet ofta leder till, så kallade persistenseffekter, innebär att den stundande lågkonjunkturen kan leda till att arbetslösheten biter sig fast på en ännu högre nivå än idag. Det är olyckligt både för de drabbade och för samhället i stort.

Sammantaget gör de mycket svaga framtidsutsikterna för hushållens konsumtion och investeringarna att konjunkturutsikterna ser dystra ut och att lågkonjunkturen står för dörren. Det gäller framför allt i Europa där effekterna av kriget i Ukraina och elprisutvecklingen är mer påtaglig än i t ex USA. Hur centralbankerna väljer att kalibrera sin räntepolitik kommer att påverka graden av konjunkturnedgång.

Den amerikanska centralbanken har höjt och bedöms höja styrräntan snabbare än dess europeiska motsvarighet och den svenska Riksbanken. Den främsta orsaken till det är att inflationen i USA är bredare med en större påverkan på lönerna. Centralbankerna förväntas höja styrräntorna ytterligare, vilket kommer få en åtstramande effekt på efterfrågan. De utbudsrelaterade problemen är dock svårare att komma åt med penningpolitiken, även om dämpad global ekonomisk aktivitet till viss del kan ge lägre energi- och råvarupriser.

Diagram 4. Svensk arbetslöshet i ett internationellt perspektiv
Procent av arbetskraften

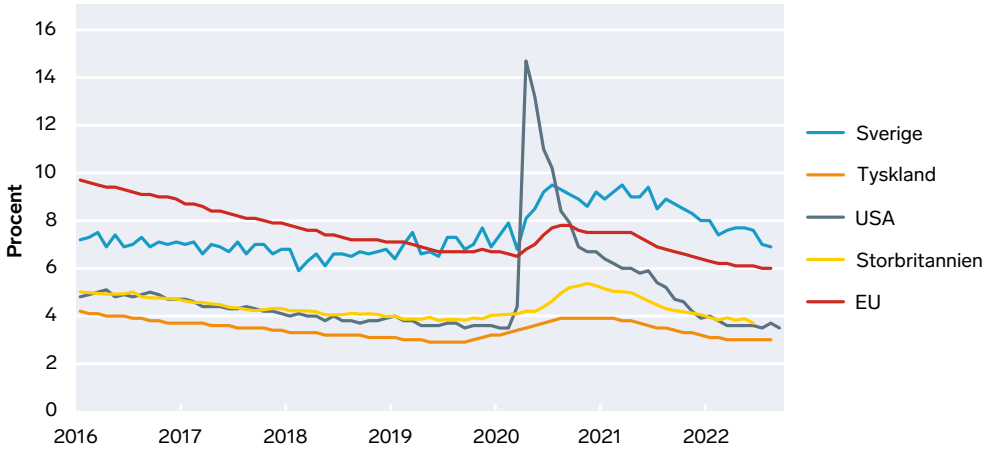

Källor: SCB, Eurostat, Bureau of Labor Statistics, Office for National Statistics och Macrobond.

Riskerna för en betydligt svagare utveckling är många

Med ett halvår av snabbt stigande inflation i backspegeln står det klart att flertalet bedömare, inklusive Riksbanken, har underskattat styrkan i inflationsuppgången. Framöver råder stor osäkerhet om hur snabbt inflationen kommer att falla tillbaka, samt vid vilken nivå Riksbanken slutar höja styrräntan. Marknadsförväntningarna för styrräntan ligger för närvarande på en betydligt högre nivå än Riksbankens egen räntebana (se diagram 5), vilket är oroväckande då marknaden hittills prickat in ränteuppgången bättre än Riksbanken. Om styrkan och varaktigheten i inflationsuppgången åter underskattats kommer det att krävas ytterligare räntehöjningar utöver de som annonserats för att bukt med prisökningarna. Detta riskerar att fördjupa och förlänga den kommande lågkonjunkturen.

Diagram 5. Riksbankens räntebana och marknadens förväntningar
Procent

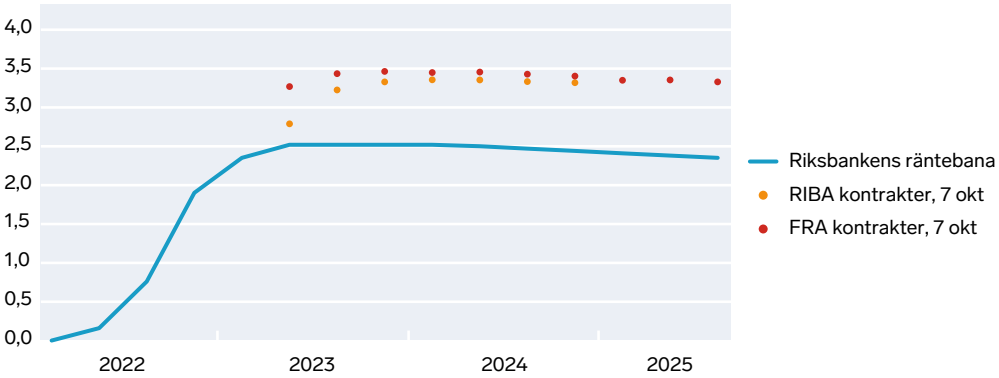

Källor: Riksbanken och Macrobond.

Utöver inflations- och ränteutvecklingen finns många andra ekonomiska orosmoln vid horisonten som ännu inte har realiserats. Kriget i Ukraina kan eskalera ytterligare genom att fler länder dras in eller genom ökad ekonomisk krigsföring. Sabotagen av Nord Stream I och II har inte haft någon större ekonomisk betydelse då dessa gasledningar redan var tagna ur bruk, men påvisar samtidigt hur känslig systemkritisk infrastruktur kan vara i dagens osäkra säkerhetspolitiska läge. Tack vare den snabba uppbyggnaden av gaslagren under sommaren ser det ut som att europeisk gasbrist kan undvikas denna vinter. Det återstår dock att se om importen av gas från USA (så kallad LNG) kan kompensera bortfallet av rysk gas nästa år, eller om vi kommer att se fortsatt rekordhöga gas- och elpriser även 2023.

En ytterligare riskfaktor utgörs av den ekonomiska utvecklingen i Kina. Den kinesiska zero covid-politiken har resulterat i massiva nedstängningar omfattandes tiotals miljoner människor.[1] Samtidigt har det skakat rejält på den kinesiska fastighetsmarknaden, med krisande fastighetsbolag, fallande bostadspriser och amorteringsvägrande hushåll. Den alltmer auktoritära regimen har förvärrat situationen genom ökad inblandning i näringslivet och genom att föra krig emot bland annat den framgångsrika IT-sektorn. Den kinesiska BNP-tillväxten har till följd av detta fallit till den lägsta nivån på flera decennier. Tidigare ekonomiska kriser har kunnat överbryggas genom frikostig kreditgivning till lågproduktiva statliga bolag och massiva investeringsprogram, men hög skuldsättning och överproduktion av bostäder gör att denna metod idag kan fungera sämre än tidigare. Kina är numera världens största ekonomi räknat i köpkraftskorrigerade termer. Om den kinesiska ekonomin hårdlandar blir det ett sänke för hela världsekonomin, med negativa konsekvenser för framför allt exportindustrin.[2]

[1] Även om den kinesiska zero covid-politiken sticker ut så kan även delar av Europa på ett eller annat sätt drabbas av restriktioner i vinter. Förhoppningsvis leder regionala ökningar av sjukdomsfall inte till sådana nedstängningar som vi hade under pandemin men det går inte att utesluta att sjukdomen kommer att dämpa den ekonomiska aktiviteten även framöver.

[2] Även ökat kinesiskt vapenskrammel kring Taiwan kan påverka den ekonomiska utvecklingen negativt, inte minst genom dess påverkan på handelskonflikten mellan Kina och USA.

Få av de kriser vi idag drabbats av är inhemskt generade. Men det finns en risk att vi drabbas av en kris under 2023 som är just inhemskt genererade och det har att göra med turerna kring Cementa och kalkbrottet i Slite. Om inte tillståndet att bryta kalk i Slite förlängs blir de negativa effekterna för byggandet stora med ännu lägre investeringstakt än vad som följer av stigande räntor och fallande bostadspriser. En annan inhemsk risk utgörs av bostadsmarknaden. I takt med att boräntorna har stigit så har bostadspriserna sedan i våras fallit sedan toppen i april. De flesta bedömare räknar med ett slutgiltigt prisfall på ca 15 procent. Men om ränteuppgången blir högre än väntat kan prisfallet mycket väl bli större. Detta kan bidra till ökad finansiell oro och instabilitet samt minskad hushållskonsumtion.

Slutsats – Lågkonjunkturen står för dörren men det är oklart hur djup den blir

Vi står nu inför en svensk och europeisk lågkonjunktur. Hur djup lågkonjunkturen kommer att bli beror till stor del på hur energipriserna utvecklas, samt på hur mycket världens centralbanker stramar åt penningpolitiken för att förhindra en inflationsspiral. Men även det osäkra säkerhetspolitiska läget, turerna kring kalkbrottet i Slite och turbulensen i Kina innebär risk för en djupare nedgång än förväntat. Givet en väntad lågkonjunktur samt den mycket negativa riskbilden är det av största vikt att vi möter framtiden med löneökningar som stärker förutsättningarna för konkurrenskraft och jobbskapande.

Konkurrenskraftens utveckling det senaste decenniet

För Sverige, som är en liten och öppen ekonomi med ett stort beroende av utrikeshandel, är internationell konkurrenskraft av stor betydelse för tillväxt och välstånd. Exporten motsvarar i storlek ungefär 45 procent av BNP och importen nästan lika mycket.[3] En stor del av våra jobb finns i företag som är direkt utsatta för internationell konkurrens på antingen exportmarknaden eller hemmamarknaden. Detta gäller främst tillverkningsindustrin, men även stora delar av tjänstesektorn. Detaljhandeln är exempelvis mer internationellt konkurrensutsatta till följd av den ökade näthandeln.[4] Beroendet av en konkurrenskraftig och livskraftig industri är också stort inom övriga sektorer av ekonomin eftersom den bidrar både till en hög efterfrågenivå i övriga näringslivet, samt genom högre skatteintäkter till välfärdens finansiering.

Internationell konkurrenskraft är ett komplext begrepp som inbegriper många delar. **På kort sikt** avses framför allt förmågan att vinna eller behålla marknadsandelar, allt annat lika.[5] **På lång sikt** handlar konkurrenskraft även om *vilka* marknadsandelar som företagen konkurrerar om. En långsiktigt konkurrenskraftig ekonomi är en ekonomi som befinner sig högt upp i de internationella värdekedjorna och genererar höga förädlingsvärden.[6,7] Ett högt välstånd är således både ett mål och en effekt av att ett land är konkurrenskraftigt. Det som avgör den långsiktiga konkurrenskraften är främst hur mycket ett land förmår öka produktivitetsnivån genom väl avvägda investeringar i ny teknik, nya produktionsanläggningar, forskning och kompetensutveckling.

En långsiktigt konkurrenskraftig ekonomi är en ekonomi med en hög produktivitetsnivå och hög BNI per capita, något som även tillåter en hög reallönenivå. Men på kort sikt, med en given produktivitetsnivå, påverkas förmågan att vinna marknadsandelar även av hur arbetskostnaderna utvecklas i förhållande till företagens produktivitet.

[3] I BNP-siffrorna ingår dock endast nettoexporten, alltså export minus import.

[4] Se exempelvis rapporten *Den konkurrensutsatta sektorn mer än industrin* från Teknikföretagen 2021 för en analys av industrinära och/eller konkurrensutsatta tjänstebranscher.

[5] Detta ska inte tolkas som att god konkurrenskraft nödvändigtvis innebär att marknadsandelen ökar i absolut bemärkelse. Att utvecklade ekonomier tappar marknadsandelar i den totala världshandeln är i sig naturligt eftersom fler och fler länder har gett sig in i den globala konkurrensen om marknadsandelar. Däremot bör inte marknadsandelen försämras relativt andra utvecklade ekonomier.

[6] Se till exempel Juhana Vartiainen rapport *Konkurrensutsatthet och konkurrenskraft* på uppdrag av Svenskt Näringslivs 2019 för en diskussion av konkurrenskraftsbegreppet.

[7] Även basindustrin genererar dock höga förädlingsvärden.

Vinnare i den globala konkurrensen är de länder som förmår producera de mest attraktiva produkterna till lägst pris. Om arbetskostnaderna ökar snabbare än vad den internationella konkurrensen tillåter påverkas sysselsättningen och företagens lönsamhet negativt. Då riskerar verksamheter och arbetstillfällen att flytta utomlands eller läggas ner och långsiktigt produktivitetshöjande investeringar att utebli. Utöver arbetskostnader och produktivitet har växelkursrörelser stor betydelse för hur kostnadstrycket utvecklas på några års sikt, då en högre växelkurs (svagare krona) tenderar att gynna exportsektorn och vice versa.[8]

Sammanfattningsvis är de faktorer som huvudsakligen påverkar konkurrenskraften:

1. **Produktiviteten**: Produktiviteten i svensk ekonomi i relation till den i våra konkurrentländer, både i nivå och i utvecklingstermer, påverkar långsiktigt vår konkurrenskraft. I ett högproduktivt land går det, allt annat lika, att producera samma kvantitet till lägre kostnad som i ett land med lägre produktivitet.
2. **Arbetskraftskostnaderna**: Jämfört med konkurrentländer leder ett högt kostnadstryck i relation till produktiviteten, dvs. en hög enhetsarbetskostnad, till att landets företag antingen tvingas höja priser med minskade marknadsandelar som följd eller minska sina vinster med mindre investerings- och sysselsättningstillväxt som följd.[9]
3. **Växelkursen**: För en liten öppen ekonomi med rörlig växelkurs påverkar växelkursens utveckling vilka priser företag i Sverige kan sätta och därmed företagens konkurrenssituation.
4. Dessutom påverkas även konkurrenskraften av hur **producentpriserna** utvecklas, särskilt utvecklingen av bytesförhållandet, det vill säga importpriserna i förhållande till exportpriserna.

Utvecklingen för samtliga dessa faktorer under det senaste decenniet (2012–2022) analyseras i efterföljande avsnitt.

Produktivitetstillväxten har växlat ner

På lång sikt bestäms mycket av konkurrenskraften och välståndet av hur väl produktiviteten utvecklas, det vill säga av hur stora värden (i kronor och till fast penningvärde) som skapas per arbetad timme. Sedan finanskrisen har Sverige och många andra avancerade ekonomier haft en svag produktivitetstillväxt. I genomsnitt växte produktiviteten i det svenska näringslivet med 3,3 procent per år mellan 1993 och 2007. Det berodde till stor del på en växande informations- och kommunikationstekniksektor (IKT). Sedan dess har tillväxten växlat ner till 1,1 procent per år,

[8] Det finns dock skäl att tro att sambandet mellan kronkurs och exportutvecklingen har förändrats på senare år. Ett ökande deltagande i globala värdekedjor, som inneburit att exportörer i allt högre utsträckning förlitat sig på importerade insatsvaror och insatstjänster, är förmodligen den kanske viktigaste förklaringen till att kronkursen påverkar exporten mindre än tidigare. När det gäller mixen av varor och tjänster i vår samlade export har tjänsternas andel ökat över tid. Eftersom tjänster i vissa fall kan vara mindre priskänsliga än varor kan även det ha bidragit till en försvagad växelkurseffekt på senare år.

[9] Självfallet beror nivån på arbetskraftskostnaderna av hur arbets- respektive kapitalintensiva ett lands företag är.

det vill säga till en tredjedel av den tidigare tillväxttakten. För varje arbetad timme i svenskt näringsliv skapas i dagsläget varor och tjänster till ett värde av cirka 680 kronor (räknat till 2021 års penningvärde). Hade produktivitetstillväxten fortsatt i samma höga takt som innan 2008 hade motsvarande siffra varit över 800 kronor (se Diagram 6). Det är uppenbart att detta har stor betydelse för vilka löneökningar som företagen klarar av att bära utan att verksamheten hotas.

Diagram 6. Produktiviteten i näringslivet
Kronor per arbetad timme, fasta priser, referensår 2021, säsongsrensade kvartalsdata

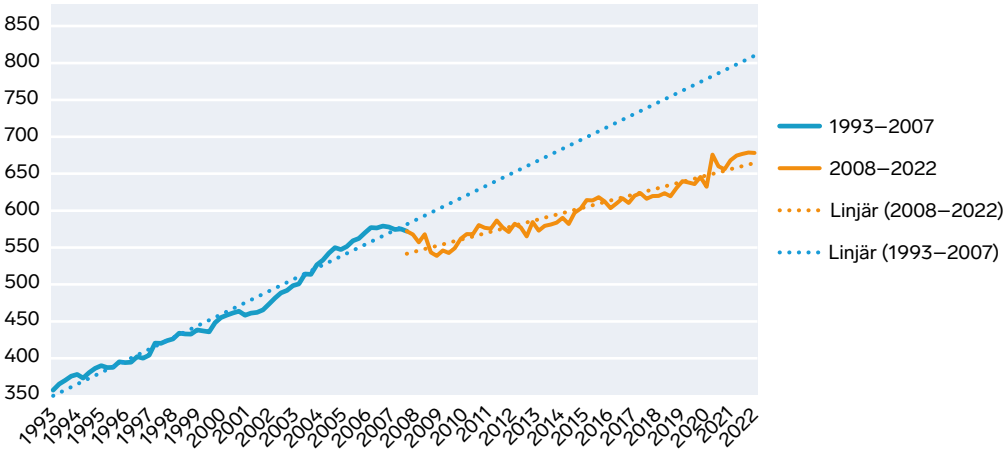

Källa: Konjunkturinstitutet.

På något eller några års sikt bestäms produktivitetstillväxten till stor del av konjunkturen. Vid konjunkturnedgångar minskar ofta efterfrågan mer än arbetade timmar, till exempel eftersom företagen behåller en del undersysselsatt personal i väntan på bättre tider. Detta innebär att produktionen per arbetad timme växer långsammare, medan det motsatta tenderar att gälla vid konjunkturuppgångar.

På längre sikt bestäms dock produktivitetstillväxten främst av strukturella faktorer. Bland ekonomer är det vanligt att genom så kallad tillväxtbokföring förklara produktivitetstillväxten med förändringen av tre faktorer: kapitaltäthet (mängden kapital per anställd), humankapitaltätheten (vilket brukar mätas med arbetskraftens utbildningsnivå), samt en restpost kallad totalfaktorproduktivitet (ofta förkortad TFP) som antas fånga den underliggande teknologiska utvecklingen. Denna sista faktor är svår att påverka, särskilt för ett litet land som Sverige. En förbättrad innovationspolitisk och materiella och immateriella investeringar bidrar visserligen både till teknologisk utveckling och till ett konkurrenskraftigt näringsliv. Men samtidigt beror en stor del av den tekniska utvecklingen på breda globala trender. Exempelvis var det i huvudsak i USA som persondatorn utvecklades, men trots det har datorisering ökat produktiviteten även i resten av världen. Inbromsningen i produktivitetstillväxten kring år 2005 påverkade flertalet avancerade ekonomier negativt. En vanlig hypotes är att denna stagnation förklaras av långsammare teknologisk utveckling, eller av att den typ av teknologisk utveckling vi sett de senaste femton åren haft mindre effekter på produktiviteten än

tidigare former av teknologisk utveckling.[10] Denna tolkning får stöd av en uppdelning av produktivitetstillväxten i ovanstående tre förklaringsfaktorer. Resultaten visar då en minskad tillväxt för totalfaktorproduktiviteten i flertalet avancerade ekonomier, inte minst i Sverige (se diagram 7).

Diagram 7. Totalfaktorproduktivitetstillväxt i hela ekonomin
Årlig genomsnittlig procentuell tillväxt

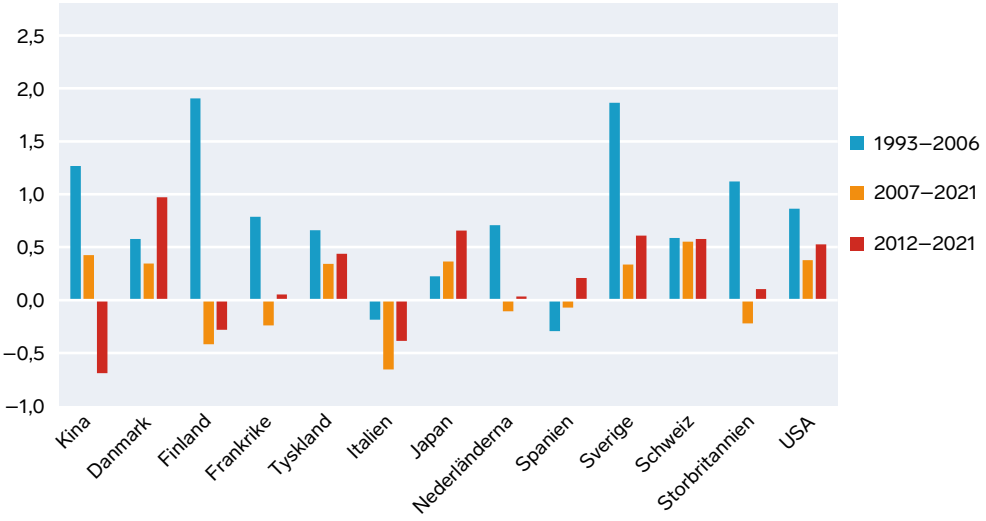

Anm. Totalfaktorproduktivitetstillväxt är den produktivitetstillväxt som ej beror på ökad utbildningsnivå eller ökad kapitaltäthet.

Källor: Penn World Table 10.0 via Our World in Data.

När tillverkningsindustrin studeras blir inbromsningen i produktivitetstillväxt särskilt tydlig i Sverige och Finland. Under åren kring millennieskiftet låg dessa länder i täten när det gäller produktivitetstillväxt. Skillnaden har dock minskat och under det senaste decenniet har produktiviteten i svensk tillverkningsindustri växt något långsammare än i till exempel Danmark, USA och Nederländerna men något snabbare än i Tyskland. Med hjälp av Riksbankens KIX-index kan produktivitetstillväxten i omvärlden vägas samman med utgångspunkt i hur mycket ett land handlar med Sverige. En sådan sammanvägning visar att svensk industri haft något svagare produktivitetstillväxt än konkurrenterna. Det senaste decenniet har produktiviteten växt med 1,1 procent per år i Sverige och 1,6 procent i en sammanvägning av andra utvecklade länder (se diagram 8).

Hur produktivitetstillväxten blir framöver beror bland annat på hur energiförsörjningen, kompetensförsörjningen och investeringsklimatet utvecklas, men även på breda teknologiska trender som är svåra för ett enskilt land att påverka. Det mest troliga på sikt är att produktiviteten i den konkurrensutsatta sektorn växer i ungefär samma takt som i andra utvecklade ekonomier, vilket det senaste decenniet har motsvarats av en tillväxt på ca 1–1,5 procent per år.

[10] För en närmare beskrivning av hypotesen att lägre produktivitetstillväxt har med den underliggande teknologiska utvecklingen se till exempel Gordon (2012) “Is US Economic Growth Over? Faltering Innovation and the six Headwinds?”. För en alternativ förklaring av lägre tillväxt med efterfrågefaktorer se Summer (2015) ”Demand Side Secular Stagnation”.

Diagram 8. Produktivitetstillväxt i tillverkningsindustrin
Årlig genomsnittlig procentuell tillväxt

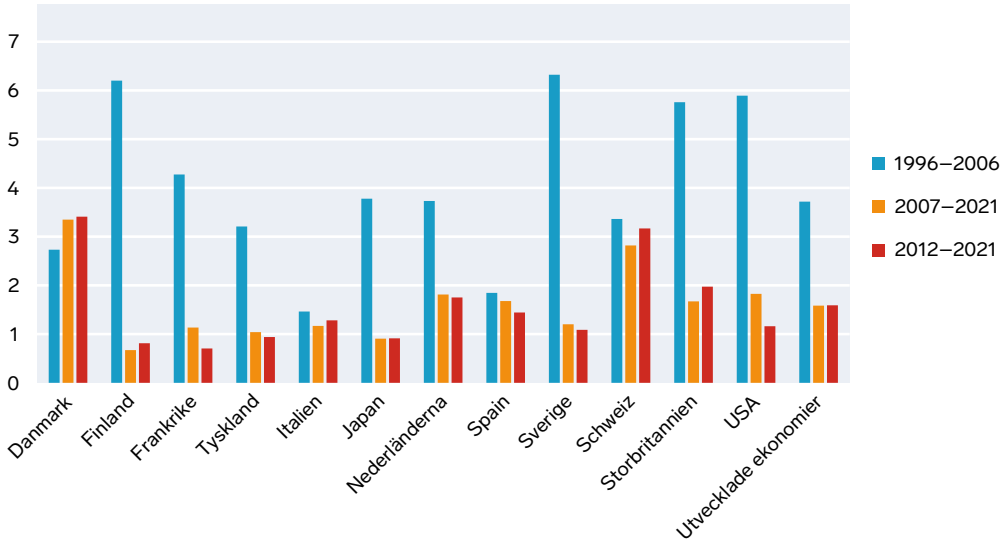

Anm. I vissa fall används produktivitet per sysselsatt i stället för per timme till följd av begränsningar i tillgängliga data. För USA, Japan och Sydkorea är 2020 sista år. I gruppen *utvecklade ekonomier* ingår Österrike, Belgien, Kanada, Luxemburg, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Grekland, Island, Irland, Italien, Nederländerna, Norge, Portugal, Spanien, Schweiz och Storbritannien. USA och Japan ingår inte då data saknas för 2021. Länderna har vägts ihop med hjälp av Riksbankens KIX-index, vilket innebär att länder som handlar mycket med Sverige väger tyngre än de med liten handel.

Källor: Conference board, OECD och SCB.

Kronan historiskt svag

När pandemin bröt ut våren 2020 förväntade sig många analytiker en försvagning av kronan. Det vanliga mönstret är nämligen att investerare under kristider flyr till ”trygga hamnar”, framför allt dollarn. I stället var kronan den valuta bland större valutor som stärktes mest mot dollarn. Detta händelseförlopp visar riskerna med att låta konkurrenskraften vila på en svag krona och varför man i löneförhandlingarna inte kan utgå ifrån antaganden om framtida kronkursförändringar. Även om växelkursen under en period bidragit till förbättrad konkurrenskraft är det ingen garanti för att det förhållandet kommer att bestå framöver. Växelkurser är nyckfulla och prognoser om framtida växelkursrörelser allt för osäkra. Med det sagt går det att konstatera att KIX-index, som mäter kronans kurs gentemot Sveriges viktigaste handelspartners, har försvagats betydligt sedan 2011 och nu är på en historiskt låg nivå. Jämfört med en rak sammanvägning av dollarn och euron har kronan aldrig varit så svag (se diagram 9). Försvagningen inträffade framför allt under perioden 2013–2019, men efter den tillfälliga apprecieringen i början av pandemin har nu kronan försvagats ytterligare.

En svagare växelkurs har gjort exporten billigare och importen dyrare, vilket har gynnat den internationella konkurrenskraften. Hur kronan utvecklas framöver är svårt att säga; växelkursen är notoriskt svårprognosticerad. Kronans värde påverkas dels av fundamentala faktorer, såsom skillnader i demografi, penningpolitik, sparandebenägenhet och skuldsättning mellan länder, dels av kortsiktiga

svängningar i marknadssentiment och riskaptit. Det finns dock många argument för att kronan skulle vara strukturellt undervärderad. Sverige har under lång tid haft ett högt finansiell sparande, stora bytesbalansöverskott, relativt låg statsskuld och sunda offentliga finanser samt har under lång tid bedrivit en mer expansiv penningpolitik än andra länder. Detta gör att de flesta prognosmakare tror att kronan på sikt kommer att stärkas i takt med att penningpolitiken normaliseras och hushållen börjar konsumera sitt stora utlandssparande. Konjunkturinstitutet bedömer till exempel att kronkursen befinner sig cirka 10 procent under sin långsiktiga jämvikt. Historiskt har det även varit så att perioder av depreciering följts av perioder av appreciering. Ser man till den långsiktiga trenden har växelkursen varit förvånansvärt stabil över tid trots tillfälliga svängningar upp och ner (se diagram 9). Om något talar det för att sannolikheten för en kronförstärkning är större än för en kronförsvagning framöver. Det skulle således vara ett misstag att ”inteckna” den svaga kronan i avtalsrörelsen.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att kronkursens framtida utveckling är mycket svårbedömd och att inbromsningen i produktiviteten i huvudsak är ett globalt fenomen som Sverige inte kan göra mycket mer än att förhålla sig till. Det innebär att den framtida internationella konkurrenskraften till stor del beror på hur arbetskraftskostnaderna i Sverige utvecklar sig i relation till i våra konkurrentländer.

Diagram 9. Kronans utveckling
Nivå, månadsdata

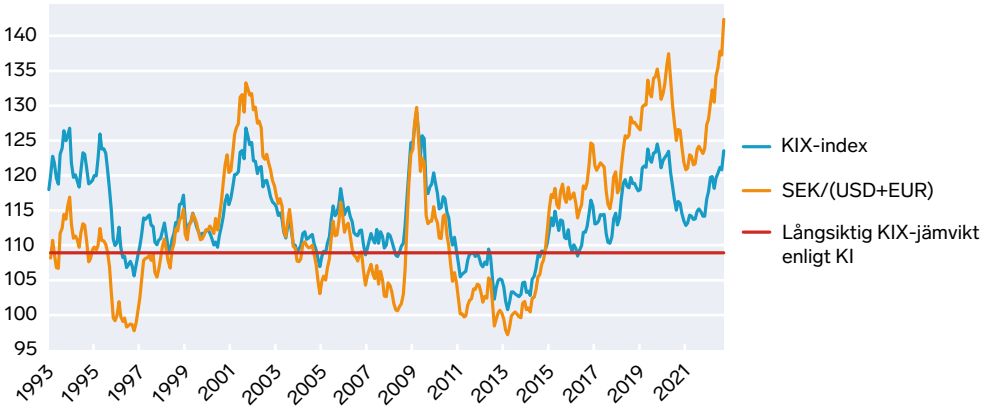

Anm. Ett högre värde innebär svagare växelkurs. För ökad jämförbarhet har den sammanvägda dollar- och eurokursen indexerats med KIX-värdet år 2000. Långsiktig jämvikt definierad som kronkursen 2031 enligt Konjunkturinstitutets septemberprognos.

Källor: Riksbanken och Macrobond.

Arbetskraftskostnaderna växer snabbare i Sverige än i våra konkurrentländer

På världsmarknaden konkurrerar Sverige både med andra utvecklade ekonomier och med växande ekonomier där löneläget är betydligt lägre. I båda dessa fall har arbetskostnadernas utveckling betydelse för förmågan att behålla och ta marknadsandelar och för företagens investeringsbeslut, vilka har stor betydelse för den framtida

konkurrenskraften. En sammanvägning med hjälp av Riksbankens KIX-index visar att arbetskostnadsnivån i Sverige det senaste decenniet har stigit med ca 6 procent relativt andra västeuropeiska länder, i såväl tillverkningsindustrin som näringslivet sammantaget. Det innebär en betydande försämring av det relativa arbetskostnadsläget för svensk del. I takt med att tidigare underutvecklade länder, såsom länderna i det forna östblocket, konvergerar ekonomiskt med de utvecklade ekonomierna är det förväntat att lönerna i dessa länder växer snabbare än i utvecklade ekonomier som Sverige. Men även när länder från Östeuropa inkluderas i jämförelsegruppen så har arbetskostnaderna ökat snabbare i Sverige än i den handelsvägda omvärlden (se diagram 10 och 11).

Diagram 10. Relativ arbetskostnadsnivå i näringslivet, nationell valuta
Nivå, 2011=100

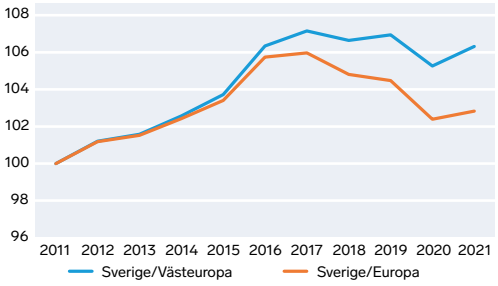

Diagram 11. Relativ arbetskostnadsnivå i tillverkningsindustrin, nationell valuta
Nivå, 2011=100

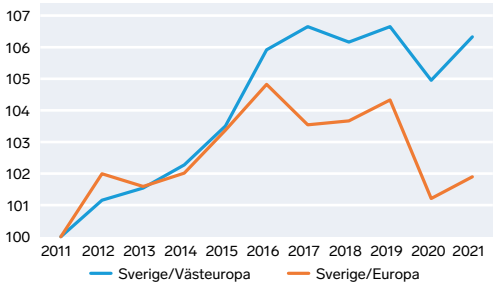

Anm. I Västeuropa ingår Österrike, Belgien, Luxemburg, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Island, Irland, Italien, Nederländerna, Norge, Portugal, Spanien och Storbritannien. I Europa ingår därutöver även Tjeckien, Ungern, Polen, Slovakien och Grekland. Länderna har vägts ihop med hjälp av Riksbankens KIX-index vilket innebär att länder som inte ingår i KIX har exkluderats. Metoden innebär att länder som handlar mycket med Sverige väger tyngre än de med liten handel.

Källor: Riksbanken, Eurostat, Macrobond och egna beräkningar.

Inom Europa skiljer sig utvecklingen av arbetskostnaderna i tillverkningsindustrin det senaste decenniet betydligt mellan länder. Högst har tillväxten i arbetskostnaderna varit i utvecklande länder med initialt låga lönenivåer som Rumänien, medan Grekland till följd av den förda åtstramningspolitiken haft den svagaste utvecklingen. Bland utvecklade ekonomier är det bara Norge, Island och Österrike som haft en snabbare tillväxt än Sverige, medan arbetskostnaderna i bland annat Tyskland, Danmark, Finland, Frankrike och Storbritannien har växt långsammare (se diagram 12).

För företag som agerar på en internationell marknad påverkas arbetskostnadsutvecklingen inte bara av lönernas procentuella tillväxt, utan även av växelkursrörelser. För att göra svenska arbetskraftskostnader jämförbara med de som råder i omvärlden måste vi således översätta arbetskraftskostnaderna till gemensam valuta. Eftersom valutakurser varierar över tid kan rangordningen av olika länders arbetskraftskostnader förändras utan att arbetskraftskostnaderna mätt i inhemsk valuta har förändrats. I diagram 13 redogörs för den svenska tillverkningsindustrins arbetskraftskostnadsnivå i relation till EU/EES-området uttryckt i euro. Jämfört med länderna inom Europa, hade den svenska tillverkningsindustrin den sjätte högsta arbetskraftskostnaden 2021. Detta är höga arbetskostnader i ett internationellt perspektiv. Flertalet länders tillverkningsindustri har därmed en lägre arbetskraftskostnadsnivå än Sverige.

Diagram 12. Arbetskostnadstillväxt inom tillverkningsindustrin, 2012–2021
Genomsnittlig procentuell tillväxt per år

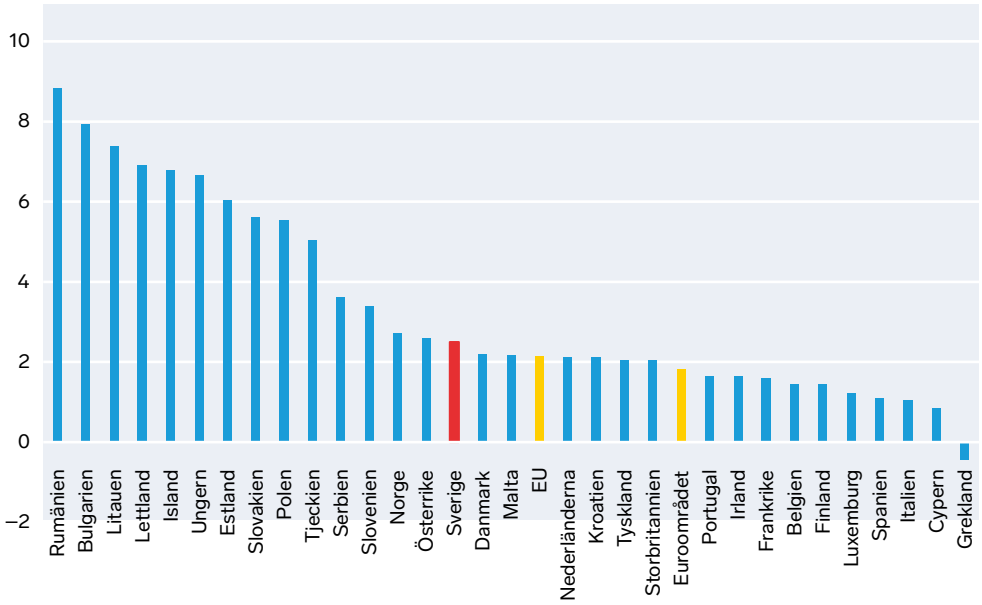

Anm. För Storbritannien har Eurostat-statistik skrivits fram med statistik från OECD för åren efter brexit.

Källor: Eurostat, Bundesamt für Statistik, Office for National Statistics och Macrobond.

Diagram 13. Arbetskraftskostnadsnivå inom tillverkningsindustrin
Euro per arbetad timme, värden för 2021

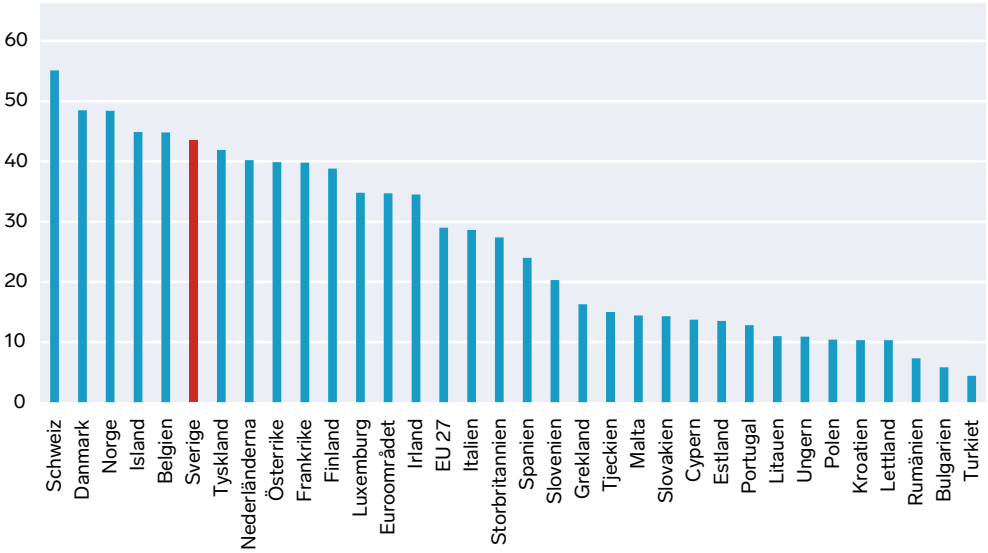

Anm. För Storbritannien och Nederländerna har Eurostat-statistik skrivits fram med statistik från OECD, medan Schweiz skrivits fram med nationell statistik.

Källor: Eurostat, Bundesamt für Statistik, OECD och Macrobond.

De privata tjänsteföretagen står själva för en betydande och ökande andel av exporten, dessutom utgörs en stor del av industriexporten av tjänster som köpts från svenska tjänsteföretag. Den internationella konkurrenskraften påverkas därför även av arbetskraftskostnaderna inom tjänstesektorn. Som framgår av diagram 14 hade

även den svenska privata tjänstesektorn den sjätte högsta arbetskraftskostnaden inom EU/EES-området. Även vad gäller tjänstesektorn har således flertalet länder en lägre arbetskraftskostnadsnivå än Sverige.

Diagram 14. Arbetskraftskostnadsnivå inom tjänstesektorn
Euro per arbetad timme, värden för 2021

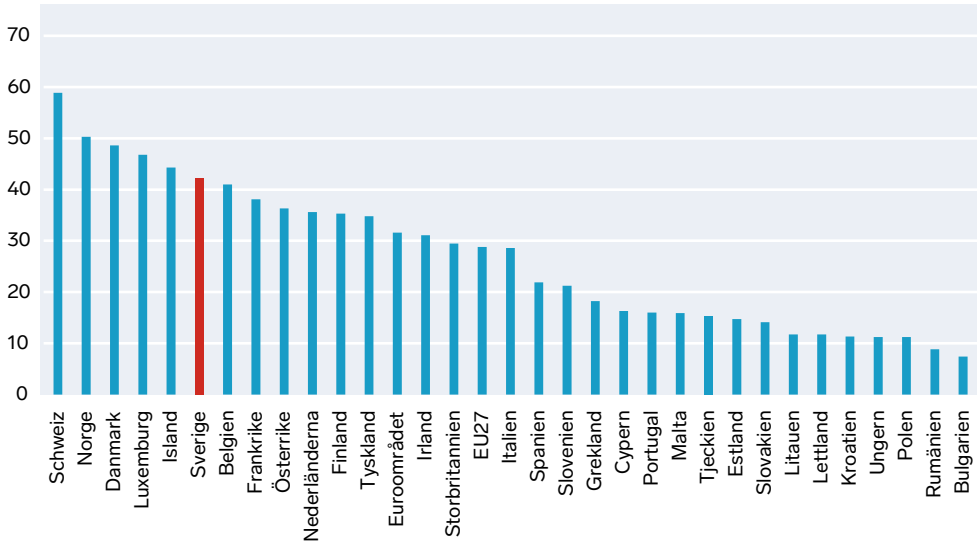

Anm. För Storbritannien och Schweiz har Eurostat-statistik skrivits fram med statistik från de nationella statistikbyråerna.

Källor: Eurostat, Bundesamt für Statistik, OECD, Office for National Statistics och Macrobond.

En hög nivå på arbetskraftskostnaderna i Sverige behöver inte utgöra ett problem för vår konkurrenskraft om de motsvaras av en högre produktivitet än i omvärlden. Produktivitetsjusterad arbetskraftskostnad, så kallad enhetsarbetskostnad, beskriver arbetskostnaden för att producera en enhet av en vara eller tjänst. Under decenniet kring millennieskiftet hade Sverige en högre produktivitetstillväxt än i jämförbara länder. Detta gjorde att enhetsarbetskostnaden i den konkurrensutsatta tillverkningsindustrin då utvecklades relativt förmånligt trots en hög löneökningstakt i Sverige. Sedan dess har dock produktivitetstillväxten växlat ner och har det senaste decenniet varit något lägre än i viktiga konkurrentländer (se diagram 8).

I diagram 15 och 16 visas Sveriges relativa enhetsarbetskostnad (svensk enhetsarbetskostnad delad med utländsk enhetsarbetskostnad), både för ett antal enskilda konkurrentländer samt för en sammanvägning av 16 konkurrentländer. Sedan 2011 har arbetskostnaden per producerad enhet vuxit betydligt snabbare i Sverige än jämförbara länder som Tyskland, Danmark och Finland, men något långsammare än i USA. Även när man jämför med den handelsvägda omvärlden sammantaget har enhetsarbetskostnaden ökat nästan 10 procent mer i Sverige än i omvärlden.

När enhetsarbetskostnader jämförs mellan länder har dock växelkursens utveckling betydelse. I Sverige har kronan försvagats gentemot flertalet konkurrentländer sedan ungefär 2013 (se diagram 9). Detta har inneburit att enhetsarbetskostnaderna i gemensam valuta har sjunkit, vilket har hållit uppe och till och med stärkt konkurrenskraften något trots den betydligt snabbare underliggande ökningstakten i Sverige (se diagram 16).

Diagram 15. Relativ enhetsarbetskostnadsnivå i tillverkningsindustrin i nationell valuta
Nivå, 2011 = 100, säsongsrensade kvartalsdata

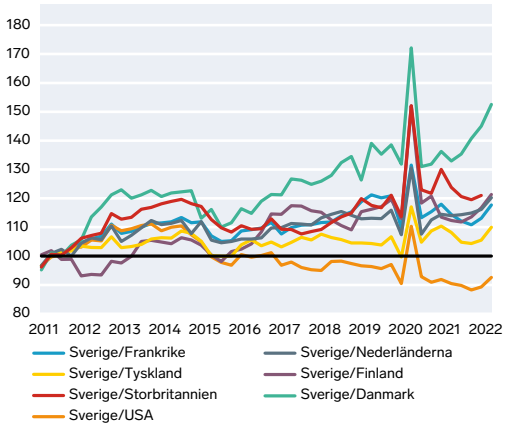

Diagram 16. Relativ enhetsarbetskostnadsnivå i tillverkningsindustrin, handelsviktad omvärld
Nivå, 2011 = 100, säsongsrensade kvartalsdata

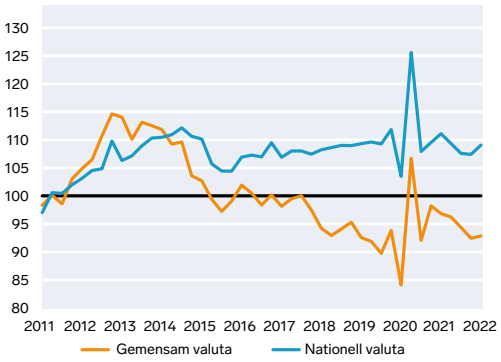

Anm. Omvärlden består av Österrike, Belgien, Luxemburg, Tjeckien, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Ungern, Irland, Italien, Nederländerna, Polen, Slovakien, Spanien, Storbritannien och USA. Länderna har vägts ihop med hjälp av Riksbankens KIX-index vilket innebär att länder som inte ingår i KIX har exkluderats. Metoden innebär att länder som handlar mycket med Sverige väger tyngre än de med liten handel. För Storbritannien avses enhetslönekostnad.

Källor: Riksbanken, ECB, Office for National Statistics, Macrobond och egna beräkningar.

Försvagningen av växelkursen har således kunnat bidragit till att hålla uppe den internationella konkurrenskraften trots högre arbetskostnadstillväxt i Sverige. Det finns dock ingen anledning att anta att kronan kommer att fortsätta att försvagas. Växelkurser varierar över tid och en framtida kronförstärkning kan lika gärna medföra en försämrad internationell konkurrenssituation för svenska exporterande företag.

Vinstandelen i tillverkningsindustrin har utvecklats sämre än i konkurrentländerna

En ytterligare faktor som haft betydelse för vilka löneökningar den konkurrensutsatta sektorn klarar av utan att tappa marknadsandelar, men som inte fångas av enhetsarbetskostnaderna, är producentprisernas utveckling. Om priset för insatsvaror (till exempel energi) ökar eller slutförsäljningspriset minskar påverkas utrymmet för löneökningar i ett företag negativt oaktat vad som händer med produktiviteten.[11] För den konkurrensutsatta sektorn är särskilt det så kallade bytesförhållandet, det vill säga förhållandet mellan export- och importpriser, av intresse. Om priset på importen (till exempel oljepriset) ökar snabbare än priset på exporten så minskar både löneutrymmet och Sveriges totala köpkraft. Mellan 1992 och 2005 inträffade en betydande försämring av Sveriges bytesförhållande, något som tenderade att motverka de positiva effekterna av en hög produktivitetstillväxt under dessa år. Sedan 2005 har dock bytesförhållandet stabiliserats och under det senaste decenniet har bytesförhållandet i princip varit oförändrat (se diagram 17).

[11] Produktivitetstillväxten beräknas till fasta priser och påverkas därför inte av prisförändringar.

Diagram 17. Bytesförhållandet
Exportpriser i förhållande till importpriser

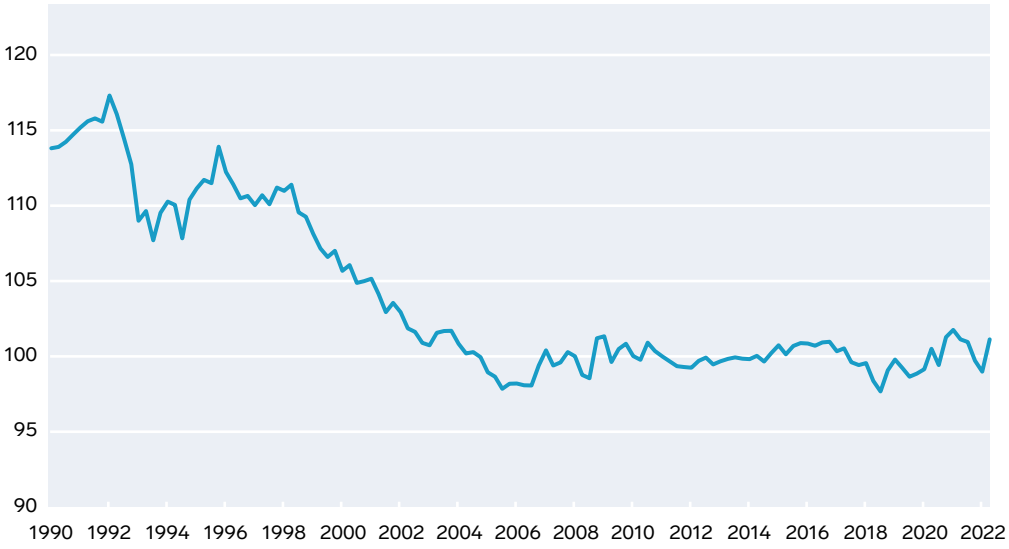

Källor: OECD och Macrobond.

De förädlingsvärden som skapas när en vara eller tjänst produceras kan delas upp i en arbetskostnadsandel och ett driftöverskott (en vinstandel), där driftöverskottet utöver kapitalavkastning även täcker bolagsskatter och avskrivningar.[12] Arbetskostnadsandelen är ett kompletterande mått till enhetsarbetskostnaden då den utgör ett mått på arbetskostnaden justerad för både produktivitets- *och* prisförändringar (inklusive förändringar i bytesförhållandet och växelkursrörelser). Arbetskostnadsandelen kallas därför ibland även för den reala enhetsarbetskostnaden.

Det senaste decenniet har arbetskostnadsandelen i svensk tillverkningsindustri varit ungefär oförändrad, vilket betyder att arbetskostnaderna växt i samma takt som produktiviteten plus priserna. Det har inneburit att den andel av förädlingsvärdet som utgör driftöverskottet varken ökat eller minskat (se diagram 18).[13] Ur ett konkurrenskraftsperspektiv är det dock framför allt arbetskostnadsandelens utveckling i förhållande till omvärlden som är av betydelse. Om den relativa arbetskostnadsandelen stiger är det ett tecken på att arbetskostnaderna justerade för produktivitets- och prisförändringar har ökat mer i Sverige än i omvärlden. En högre relativ arbetskostnadsandel är även ett tecken på att kapitalavkastningen i Sverige har sjunkit relativt omvärlden. Det kan i sin tur påverka investeringarna och därigenom den framtida konkurrenskraften negativt.[14]

[12] Detsamma gäller näringslivets förädlingsvärde totalt. Det summerar definitionsmässigt till arbetskostnader plus driftöverskottet. Arbetskostnadsandelen definieras således som arbetskostnader delat på förädlingsvärdet medan vinstandelen definieras som ett minus arbetskostnadsandelen.

[13] Relevanta prisindex här är inte KPI utan förädlingsvärdepriset, det vill säga priset på till exempel tillverkningsindustrins bruttoproduktion justerad för priset på tillverkningsindustrins insatsvaror.

[14] Den relativa vinstandelen påverkas dock även påverkas av förändringar över tid i hur arbetsrespektive kapitalintensiv ett lands industri är påverkar andelarna. Om mängden kapital per arbetstagare ökar så stiger vinstandelen och vice versa. De relativa förändringarna i arbets- och kapitalintensitet mellan ländernas industrier bedöms dock vara små under den relativt korta tidshorisont som studeras i diagrammet.

Diagram 18. Arbetskostnadsandelar i tillverkningsindustrin
Index, 2011=100

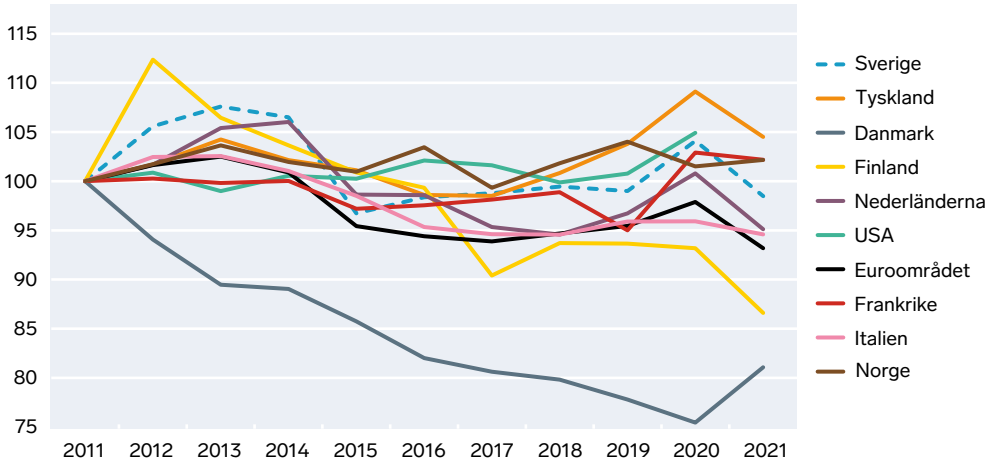

Anm. Arbetskostnadsandelarna har justerats för egenföretagares arbetsinsats.

Källor: AMECO och Macrobond.

I diagram 19 visas den relativa arbetskostnadsandelen mot den konkurrensvägda omvärlden (Europa och USA). Diagrammet visar att den svenska arbetskostnadsandelen ökat något i förhållande till omvärlden, men att detta drivs av utvecklingen i Europa. Jämfört med USA har den relativa arbetskostnadsandelen tvärtom sjunkit något. Inom Europa har arbetskostnadsandelen ökat mer i Tyskland än i Sverige, medan arbetskostnadsandelen minskat i Danmark och Finland jämfört med Sverige (se diagram 18). Den sammantagna bilden är att arbetskostnadsutvecklingen justerad för både produktivitets- och prisförändringar varit något högre i Sverige än i våra konkurrentländer men att skillnaderna är små. Detta indikerar viss försämring av konkurrenskraften det senaste decenniet.

Diagram 19. Relativ arbetskostnadsandel i tillverkningsindustrin
Index, 2011=100

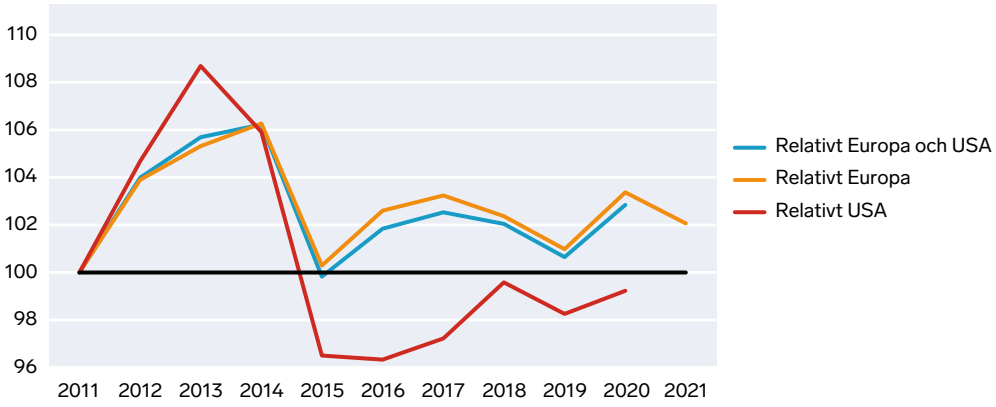

Anm. Omvärlden består av Tyskland, Nederländerna, Frankrike, Norge, Italien, Finland, Belgien, Luxemburg, Danmark, Polen, Spanien, Tjeckien, Österrike, Ungern, Irland, Slovakien, Portugal, Grekland och USA. Arbetskostnadsandelarna har justerats för egenföretagares arbetsinsats. Länderna har vägts ihop med hjälp av Riksbankens KIX-index vilket innebär att länder som inte ingår i KIX har exkluderats. Metoden innebär att länder som handlar mycket med Sverige väger tyngre än de med liten handel.

Källor: AMECO och Macrobond.

Slutsats – Sveriges konkurrenskraft ”räddad” av växelkursen

En god konkurrenskraft kan beskrivas som förmågan att vinna eller behålla marknadsandelar. Konkurrenskraftens utveckling bestäms till stor del av hur växelkursen, produktiviteten och arbetskraftskostnaderna utvecklas, men även av producentprisernas utveckling. Vi har i detta avsnitt analyserat utvecklingen för dessa faktorer under det senaste decenniet.

Resultaten visar att hög produktivitetstillväxt var utmärkande för svensk tillverkningsindustri under tidigt 2000-tal. Sedan dess har dock tillväxttakten fallit både i procent och i förhållande till våra konkurrentländer. Trots detta har arbetskostnaderna fortsatt att växa snabbare i Sverige än i omvärlden. Detta har gjort att den så kallad enhetsarbetskostnaden – arbetskostnaden justerad för produktivitet – har ökat mer i Sverige jämfört med våra viktigaste konkurrentländer. Allt annat lika borde detta ha inneburit en betydande försämring av svensk konkurrenskraft. När arbetskostnader jämförs mellan länder har dock även växelkursförändringar betydelse. Försvagningen av kronan har inneburit att arbetskostnaderna uttryckt i gemensam valuta inte ökat på samma vis som arbetskostnaderna uttryckt i nationell valuta. Den svaga kronan har därmed till viss del ”räddat” Sveriges internationella konkurrenskraft, trots en högre arbetskostnadstillväxt i Sverige. När även andra priser än växelkursen inkluderas indikerar den samlade bilden en viss försämring av konkurrenskraften det senaste decenniet.

Kronkursens framtida utveckling är dock ytterst svårbedömd. När vi blickar framåt går det därför inte att förlita sig på att fortsatta försvagningar av växelkursen kommer att rädda företagens konkurrenskraft. Det finns snarare många strukturella argument för en starkare snarare än en svagare kronkurs framöver. Om kronan stärks kommer konkurrenssituationen för exporterande företag påverkas negativt om inte kostnadsutvecklingen för företagen dämpas i motsvarande grad. Men även om kronkursen förblir oförändrad kräver en förbättrad konkurrenskraft att de svenska arbetskostnaderna inte fortsätter att växa snabbare än i omvärlden, vilket de har gjort det senaste decenniet.

Lönebildningen, penningpolitiken och konkurrenskraften

Sverige är ett litet och handelsberoende land. Exportföretagen har varit motorn i den snabba svenska ekonomiska återhämtningen efter pandemin och har även fortsatt stå relativt starkt under första halvåret 2022. Flera faktorer har bidragit till den goda exportkonjunkturen: Restriktioner på kontaktnära tjänster har inneburit en hög efterfrågan på varor globalt de senaste åren, medan basindustrin gynnats av höga världsmarknadspriser för många råvaror. Dessutom har kronförsvagningen resulterat i ökade valutavinster för många exportörer.

Till följd av energikrisen, skenande priser och stigande räntor står vi nu inför en europeisk lågkonjunktur. Hur djup lågkonjunkturen kommer att bli återstår att se och beror till stor del på hur energipriserna utvecklas, samt på hur mycket världens centralbanker behöver strama åt penningpolitiken för att förhindra en inflationsspiral. Det är dock tydligt att nedåtriskerna är större än uppåtriskerna och att en penningpolitisk mjuklandning blir alltmer avlägsen. Detta kommer inte minst att drabba exportföretagen: när utvecklingen på exportmarknaden saktar in blir det svårare för oss att sälja våra varor och tjänster samtidigt som konkurrensen om det kvarvarande kundunderlaget ökar. Det mesta talar därför för att den goda exportkonjunkturen går mot sitt slut. Då Sverige är en liten, öppen ekonomi med ett stort beroende av exportsektorn innebär detta ett betydande hot mot den ekonomiska utvecklingen i landet. Men genom ökad internationell konkurrenskraft kan lågkonjunkturens effekter mildras och de svenska marknadsandelarna på exportmarknaden upprätthållas.

Konkurrenskraftens utveckling bestäms i huvudsak, som diskuterats i föregående avsnitt, av tre faktorer: växelkursen, produktiviteten, arbetskostnaderna och producentpriserna. Eftersom växelkursen utveckling är ytterst svårbedömd och produktivitetstillväxten samt producentpriserna är svåra att påverka på kort sikt, beror konkurrenskraftens utveckling under den kommande lågkonjunkturen till stor del på hur arbetskraftskostnaderna i Sverige utvecklar sig i relation till i våra konkurrentländer. Även i ”vanliga fall” skulle det således vara synnerligen viktigt att löneökningarna under kommande år blir återhållsamma. I den nuvarande situationen finns det dock ytterligare en faktor som behöver beaktas, nämligen hur konkurrenskraften påverkas av samspelet mellan lönebildning och penningpolitik.

Sedan i våras finns det tecken på en ökande löneökningstakt i Europa. I Tyskland landade ökningstakten för lönerna i det senaste stålavtalet på 6,5 procent under 18 månader, vilket motsvarar cirka 4,3 procent per år. Detta är den högsta löneökningstakten på 30 år. Inför höstens avtalsförhandlingar har IG Metall krävt liknande löneökningar även för andra avtalsområden, vilket motiveras med att löntagarna behöver kompenseras för den höga inflationen. Även om en del andra tyska avtal hamnat betydligt lägre än stålavtalet (till exempel avtalet för tryckeribranschen) så förväntar sig de flesta bedömare att de tyska löneökningarna kommer att växla upp nästa år (se diagram 20). Liknande tendenser finns även på annat håll. I Storbritannien har löneökningstakten ökat till över 5 procent i årstakt och strejkande post-, hamn- och järnvägsanställda kräver alla löneökningar i nivå med inflationen. I euroområdet sammantaget växlade ökningstakten för både avtalade och faktiska löner också tydligt upp under första halvåret 2022 (se diagram 21).

Diagram 20. Löneprognoser för Tyskland, hela ekonomin
Årlig procentuell förändring

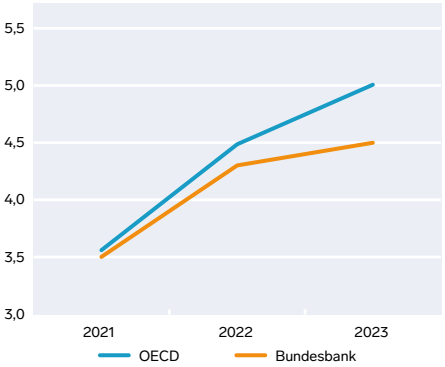

Källor: OECD, Bundesbank och Macrobond.

Diagram 21. Löneökningstakt euroområdet, hela ekonomin
Årlig procentuell förändring

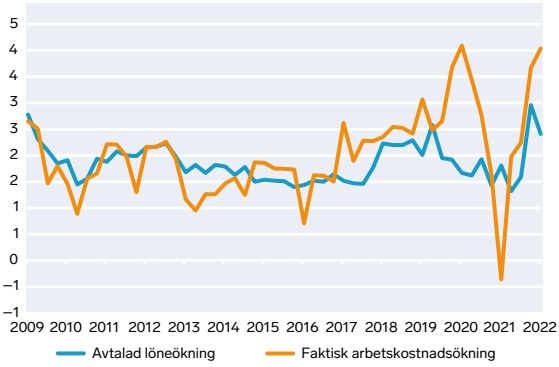

Källor: ECB, Eurostat och Macrobond.

Om sådana tendenser skulle få fäste i svensk lönebildning skulle det vara en farlig utveckling. Lönebildningen får inte bli som efter oljechocken 1973. Då ledde kompensationskrav och skenande löner till att en tillfällig kostnadsimpuls från utlandet blev till en långvarig inhemsk löneinflationsspiral, något som försämrade konkurrenskraften för det svenska näringslivet och resulterade i upprepade kostnadskriser och devalveringar. En skillnad mot 1970-talet är dagens makroekonomiska regim. Då var full sysselsättning det överordnade ekonomiskt-politiska målet och Riksbankens uppgift var att försvara den fasta växelkursen. Idag har vi en rörlig växelkurs och målet för Riksbanken är prisstabilitet.

Nuförtiden gäller att om lönerna ökar med mer än vad som är förenligt med inflationsmålet så höjer Riksbanken styrräntan. Det gör det mindre troligt att ett högt löneavtal kommer att resultera i en löneprisspiral av 1970-talstyp. Högre räntor ger ökade finansieringskostnader för företagen, vilket minskar investeringarna. Det ger i sin tur en lägre produktivitetstillväxt, vilket påverkar den långsiktiga konkurrenskraften negativt och minskar utrymmet för framtida löneökningar. Högre räntor bidrar även till minskad inhemsk och utländsk efterfrågan, dels eftersom hushållen blir fattigare när räntan

stiger, dels eftersom kronan kan förväntas stärkas. Detta ger högre arbetslöshet och kan försämra den kortsiktiga konkurrenskraften. För hushållen ger högre arbetslöshet och högre boendekostnader en minskad disponibel inkomst.

Diagram 22. Reallönenivå, hela ekonomin
Index, 1960=100

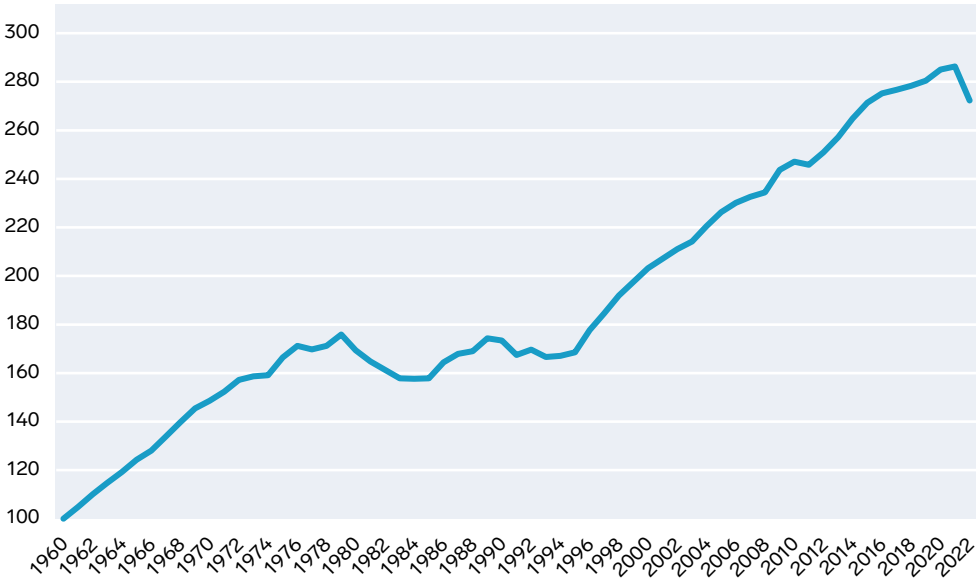

Anm. Prognos för 2022.

Källor: Medlingsinstitutet samt egna beräkningar.

Det är således långt ifrån säkert att löneavtal som försöker kompensera för inflationen ökar löntagarnas disponibla inkomster när hänsyn tas till pris- och ränteeffekter. Den svenska erfarenheten från 1970- och 1980-talet tyder på motsatsen. Decennierna efter oljekrisen 1973 präglades lönebildningen av ett uttalat kompensationstänkande. Samordningen mellan avtalsområden bröt gradvis samman och löneavtalen försågs med olika följsamhetsgarantier för att ingen skulle få mindre än någon annan, till exempel löneutvecklingsgaranti (LUG) och prisutvecklingsgaranti (PUG). Fackföreningar i de internationellt icke-konkurrensutsatta sektorerna bidrog även till att driva upp löneökningstakten. På pappret gav detta höga nominella löneökningar – men i reala termer åts nästan allt upp av den inflationsspiral som de höga löneökningarna gav upphov till. Under 20 års tid låg reallönenivån till följd av detta nästintill stilla (se diagram 22 och tabell 1).

Tabell 1. Löneutveckling och inflation
Årlig genomsnittlig procentuell förändring

	Reallöneökning	Nominell löneökning	Inflation	Produktivitetstillväxt
1973–1995	0,3	8,0	7,7	
1995–2022	1,8	3,2	1,4	

Anm. Prognos för 2022.

Källor: Medlingsinstitutet samt egna beräkningar.

Perioden med höga nominella och låga reala löneökningar kom att bestå fram till 1990-talet. Avgörande för att bryta löneinflationsspiralen var införandet av inflationsmålet och de förändringar i lönebildningen som inleddes 1990 med Rehnbergkommissionen och kulminerade 1997 i Industriavtalet.[15] Syftet med industriavtalet var att sänka de internationellt sett höga och inflationsdrivande lönekostnadsökningarna och förbättra den internationella konkurrenskraften. I stället för uppblåsta lönekuvert med litet realt innehåll, lades tonvikten på konkurrenskraft och reala löneökningar. För löntagarna har den period som följt därefter präglats av en god reallönetillväxt trots att löneökningstakten i nominella termer växlade ner (se tabell). Det har även inneburit en snabbare ökning av reallönerna än i de flesta europeiska länder (se diagram 23).

Diagram 23. Reallöneutveckling i EU
Index, 2001=100

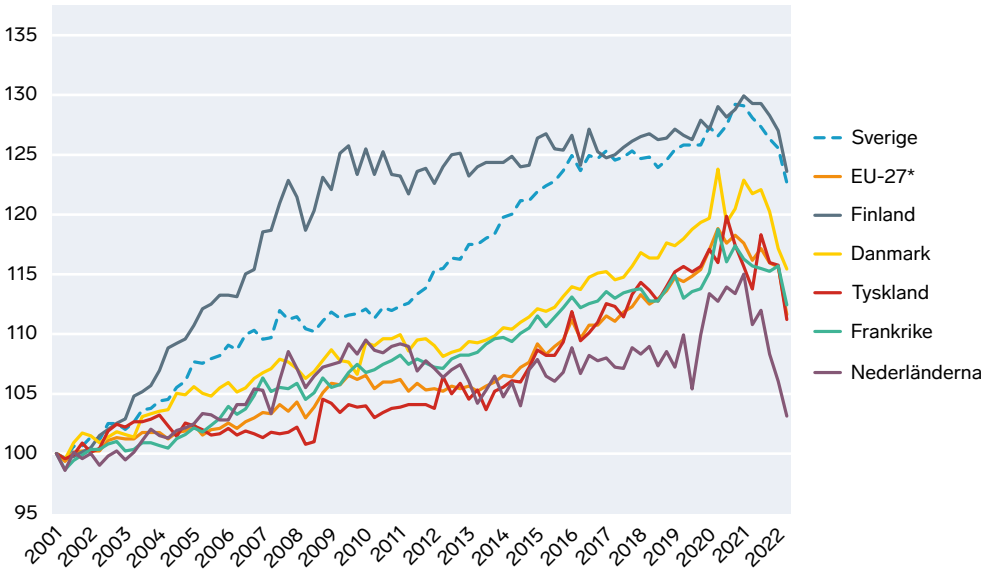

Anm. Diagrammet bygger på data om löneutvecklingen i näringslivet från undersökningen Labour Cost Index. Lönerna har deflaterats med Eurostats Harmonised Index of Consumer Prices (HICP).

Källor: Eurostat och Ekonomifakta.

På lång sikt är det framför allt produktiviteteten som bestämmer löneutrymmet. Till viss del styrs produktiviteten av globala trender som är svåra för ett litet land som Sverige att påverka. Men den beror även på hur investeringsklimatet i landet utvecklas. En ansvarstagande lönebildning har här en viktig roll att spela. Alltför höga löneökningar vid en given produktivitetsnivå leder till låg lönsamhet och förlorade marknadsandelar, vilket påverkar investeringarna negativt. Dessutom leder för höga löner i dagens inflationsekonomi till en stramare penningpolitik, vilket även försämrar investeringsklimatet och ökar arbetslösheten. Det ger i längden en mindre produktiv ekonomi med en lägre lönebetalningsförmåga där produktivitetshöjande investeringar uteblir och högproduktiva arbetstillfällen försvinner. Höga löneökningar

[15] Rehnbergkommissionen framförhandlade stabiliseringsavtalen för 1991–1993, genom vilka 1980-talets löneinflationsspiral bröts. Därefter etablerade Edingruppen – bestående av ekonomer från centralorganisationerna – år 1995 principen att de löneavtal som tecknades skulle vara förenliga med en bibehållen internationell konkurrenskraft.

kan därför på sikt sänka den reala lönenivån. Genom att leverera långsiktigt hållbara och stabila löneökningar har industriavtalet och industrinormen bidragit till högre reallöner än vad som annars hade varit fall.

Slutsats – Höga löneökningar kommer att motverkas av högre räntor

Resultaten som presenterats i detta avsnitt visar att det är viktigt att lönebildningen tar ansvar när inflationen temporärt är hög till följd av utbudschocker. I rådande läge är det viktigt att även ta hänsyn till hur konkurrenskraften påverkas av samspelet med mellan lönebildning och penningpolitik. Tendensen på vissa delar av den europeiska arbetsmarknaden att i centrala förhandlingar söka kompensation för inflationen är inte något vi bör ta efter i Sverige. Erfarenheterna från 1970- och 1980-talets visar att en lönebildning som jagar inflationen varken ger konkurrenskraftiga företag eller stabila reallöneökningar. I dagens höginflationsmiljö kommer alltför höga löneökningar att leda till att Riksbanken behöver höja räntan än mer, det vill säga att penningpolitiken blir ännu mer åtstramande. En sådan utveckling skulle försämra den internationella konkurrenskraften, urholka hushållens köpkraft och leda till en ökad arbetslöshet.

www.svensktnaringsliv.se
Storgatan 19, 114 82 Stockholm
Telefon 08-553 430 00

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma, 2022